

"Скарбы жыщя": экзістэнцыяльная аўтабіяграфія М. Гарэцкага

"Скарбы жыщя" М.Гарэцкага вылучаюцца моцным шчапленнем філасофскага і мастацка-дакументальнага пачаткаў, што пашырае побытавае біяграфічнае жыццё да экзістэнцыяльнага, і гэта выводзіць твор за межы жыццеапісальнай аўтабіяграфіі і надае ёй статус экзістэнцыяльнай. У творы не захавана гісторыка-падзейная аснова, змянілася мадэль жанру, зрухі адбыліся і ў змесце. У "Скарбах..." мы назіраем не проста жыццё канкрэтнага чалавека — Гарэцкага. *Жыццё* становіцца катэгорыяй экзістэнцыяльнай (на бясконцай духоўнай глыбіні) і анталагічнай (у космасе, у боскім свеце): гэта *жыццё* паміж народзінамі і смерцю; *жыццё* як антыпсід смерці. Паняцце "*жыццё*" вынесена ў заглавак твора, і кожны новы кантэкст надае слову *жыццё* розны змест: тут і гістарычна-прасторавая бясконцасць, і зямное ўвасабленне боскай волі, і спосаб рэалізацыі чалавека на зямлі: "Дзяды-прадзеды мае жылі ў цішы, жылі ў глушы" [1, с. 33] (часова-прасторавое абазначэнне); "Мёртва на вуліцы. А скрыпула вага пры калодзежы: нехта живе... У сцюдзёнай хаце сакочуць у папеччы куры... Жыццё, вечнае жыццё!" [1, с. 19] ("жыццё" як крытэрыі і цэнкі ўсяго сапраўднага); "Выйшаў я з муру жыщя свайго на сонца, на вольнае паветра, на ясны свет" [1, с. 23]; "Сцюжна мне, дымна мне жыць! <...> Снег ільдзісты пасыпаўся на жыццё маё" [1, с. 23]; "А пакой жыщя майго быў прахадны" [1, с. 32] (жыццё з анталагічным адценнем — быццё); "І калі думалася мне: можа, лепей легчы і пагрузіцца ў нірвану, дык я сам сябе мужа засцерагаў: беражыся гэтага стану! Сцеражыся яго, пакуль жыццё тваё хоць слаба, але пульсуе... "Яшчэ живе блазены, яшчэ живе. І яшчэ лепей спадзяецца жыць! — хваліў я сам сябе" [1, с. 25] (жыццё як матэрыялізацыя боскага праекта, як увасабленне волі Бога)

Слова "*жыццё*" ў заглаўку твора ёсць слова экзістэнцыяльнае, якое живе самастойным унутраным жыццём, здольнае нараджаць новыя семантычныя пласты і аспекты. Жыццё Задумекуса перастае быць толькі яго прыватным выпадкам, яно ператвараецца ў маштабны праект, касмічную перспектыву, дзе жыццё ўраўнаважана смерцю, а смерць жыццём. І жыццё асобнага чалавека — толькі прастора паміж анталагічным жыццём і смерцю. Я-герой не ажыццяўляецца як асоба, ён закінуты ў свет і ўспрымае яго сваёй свядомасцю. "Я"-чалавек страшэнна адзінокі, самотны: "Нідзе не прымаюць мяне, нідзе не пускаюць мяне... Хаджу, шукаю, — і нічога не знаходжу. Дождж ліў. Цёмна было. Цёмны шляхі мае. Цёмна ў мяне на сэрцы. І хатыль жыщя майго цяжак мне цяпер, як камень на шыі тапельцу..." [1, с. 25].

Выдаленне з жыцця "я"-героя "Скарбаў жыцця" адбываецца ў экзістэнцыяльнай традыцыі: жыццё ёсць недарэчная спроба рэалізаваць сябе ў абсурдным свеце. "Божа мой, госпадзі, як было мне цяжка! Не ведаў пачаткаў. Не знаходзіў канцоў. <...> Усё жыццё праляцела, як адзін дзень. Усё яно — як на далоні. Восплачу и възрыдаю..." [1, с. 34]. "Скарбы жыцця" — вынік анталагічнай карціны жыцця: "цану рэчам пазнаў. Людзей да самых глыбінь уведаў. Жыццём даражыць навучыўся. І да смерці сябе рыхтаваць я ўмею. Каб прыняць яе меч хоць калі, і без пары, і без усякай патрэбы. Дык слава жыццю! Слава і смерці!" [1, с. 34]. Змрочная экзістэнцыяльная канцэпцыя жыцця "я"-героя М. Гарэцкага асветлена разуменнем колазвароту светабудовы, пранікненнем у сэнс жыцця перад тварам смерці. Песімістычны погляд на жыццё экзістэнцыяльнага персанажа ўраўнаважаны верай у магчымы паратунак на выспе Патмос: "Шукай свой човен залаты! Едзь на выспу Патмос. Даўно там не быў. Духам аскудзеў. О сонца светлае-прасветлае! Абагрэй ты мяне! Далёкая выспа Патмос! Там прытулак..." [1, с. 33].

Экзістэнцыяльны герой Гарэцкага ў "Скарбах жыцця" пазагістарычны, пазачасавы, але не асацыяльны. Далучанасць і неабыхавасць да чалавечага роду "я" герой адчувае-рэалізуе праз творчасць ("Успомні пра выспу Патмос! Там раўнак, збавенне!" [1, с. 22].

"Скарбы жыцця", "Лязгус Задумекус", "Кіпарысы" — гэта не побытавае біяграфічнае жыццё, яно пашыраецца да параметраў жыцця анталагічнага, экзістэнцыяльнага. Творы напісаны ў духу экзістэнцыяльнай канцэпцыі быцця. Схільнасць да экзістэнцыяльнага светабачання сфарміравалася ў М. Гарэцкага яшчэ ў ранні перыяд творчасці: філасофская дамінанта прысутнічае ў цыкле "Што яно?", абвостранае пачуццё смерці ўласціва "важныя" творам Гарэцкага, многім апавяданням ("Хаўтуры", "Стары прафесар", "Страшная музыкава песня" і інш.), драматычным абразкам ("Атрута", "Антон"). Роздумам над тым, што ёсць чалавек у часе і прасторы, прасякнуты "Стогны души", "Габрылёвы прысады", "Ідуць усе — іду я...", "Максімава зязюля" і інш.

М. Гарэцкі — пісьменнік пераважна рэалістычнага плану, але ён умее працаваць з часам такім чынам, што можа спыніць, заповоліць яго, каб паказаць глыбіню перажыванняў чалавека. Час у экзістэнцыяльнай традыцыі — адна з фундаментальных катэгорый. Выключную ролю яна адыгрывае ў творчасці Ф. Дастаеўскага, які ўмеў то прыспешваць час, то заповольваць яго. Уменнем працаваць з часам вылучаўся Ж.-П. Сартр, які мог "ламаць" час ("Млоснасць" — несупадзенне рэальнага часу з рэтраспектыўным). Час для Л. Андрэева ("Дневник Сатаны", апавяданне "Полет", аповесць "Иуда Искариот", п'еса "Жизнь человека") — фігура пасіўная, жыццё для Андрэева

не мае часавай працягласці. І. Бунін ("Темные аллеи", "Жизнь Арсеньева") эмацыянальна перажываў час, ён імкнуўся эмацыянальна спасцігнуць кошт любога імгнення, але, на жаль, толькі будучыня, як лічыў пісьменнік, адкрывае сапраўдную вартасць імгнення, калі выправіць ужо нічога немагчыма. Час у В. Казько ("Выратуй і памілуй нас, чорны бусел") варожы чалавеку, у гэтым часе няма яму месца. Беларускі пісьменнік так працуе з часам, што стварае эфект "одномоментности" тыдняў, месяцаў, дзесяцігоддзяў. Міфалагічная бясконцасць сімвала, шырока ўжытага ў аповесці, стварае біблейскую пазачасавасць, і героі Казько быццам дзейнічаюць у вечнасці.

Рэалізм М. Гарэцкага *экзістэнцыяльны*, ён апіраецца на канцэпцыю "імгненне — вечнасць" ("... усё мінаецца і ўсё ёсць вечнае..." (апавяданне "Усё мінаецца", 1913 [2, с. 102]; "І вечнасць варушыцца ў маёй істоце: ідзі, ідзі! <...> Узіраюся ў вечнасць. <...> Капашэнне ў вечнасці. А гэта адзін этап" [1, с.18—19]; "Вечнасць. Жуда. Тое, што завуць: бог, любоў, павіннасць, праўда, ідэал — усё яно дробненька круціцца ў вечнасці, і туды і сюды, і так і гэтак" [1, с. 20]. *Экзістэнцыяльнае абыходжанне з часам, прадэманстраванае* М. Гарэцкім у творах "Скарбы жыцця", "Лявонус Задумекус", "Кіпарысы", сведчыць аб таленце пісьменніка стылёва ўвасабляць час.

Часавы рух у Гарэцкага нагадвае плынь свядомасці *экзістэнцыяльнага* героя, час незваротны, а значыць, сапраўдная яго каштоўнасць адкрывецца потым, калі паправіць нічога ўжо нельга. М. Гарэцкі ў "Скарбах жыцця" матэрыялізуе ідэю завершанага кола зямнога жыцця: твор пачынаецца сказам: "Браму скарбаў сваіх адчыняю..." і канчаецца: "Браму скарбаў сваіх зачыняю...". Ідэя непазбежнасці і незваротнасці часу, імгнення дамінуе ў мастацкай канцэпцыі "Скарбаў жыцця" і надае ім характар *экзістэнцыяльнага* абагульнення. Такім чынам, пісьменнік дасягае эфекту біблейскай пазачасавасці: *экзістэнцыяльны* герой быццам перасяляецца ў вечнасць, яго зямное існаванне пераходзіць у касмічнае, у бясконцасць.

Для ўвасаблення канцэпцыі часу ў "Скарбах жыцця" М. Гарэцкі выбірае адпаведную форму дзеяслова, які выяўляе працягласць часу, яго бясконцасць (*іду, узіраюся, бачу, цяклі, гніло, шукаў, бачыў, радзіўся...*). Дзеяслоў набыў здольнасць фарміраваць прастору і ствараць эфект пазачасавасці. Для "Лявонуса Задумекаса" характэрна форма дзеяслова будучага часу загаднага ладу (*і ўбачыш, і пойдзеш, і пачнеш, і будзеш пытацца...*). Анафарыстычна паўтораны злучнік *і* стварае эфект працягласці і бясконцасці, эфект вечнасці і боскай наканаванасці.

Даследчыкамі даўно заўважаны талент Гарэцкага працаваць са словам, уменне раскрываць яго семантычныя і эмацыянальныя пласты. У

"Скарбах жыщца" звычайнае слова атрымлівае экзістэнцыяльнае напаўненне: яно здольна акумуляваць блізкія і далёкія сэнсы ("Сцюдзёна мне, дымна мне жыць!", "Снег ільдзісты пасыпаўся на жыщцё маё. Люты мароз заскрыпеў на дарогах маіх. І няма краю ходу майму...", "Выйшаў я з муру жыщца свайго на сонца, на вольнае паветра, на ясны свет. Зялёныя дрэвы дзён маіх зашумелі мне борам; прыгожыя кветкі ўчуццяў маіх зацвілі мне лугам", "Выйшаў я за браму смутку свайго з хатылямі, як жабрак" [1, с. 23]). Слова Гарэцкага стварае эффект лірычнага суперажывання, фарміруе экзістэнцыяльны рухомы стыль і атмасферу метафізічнага смутку. Трагедыя экзістэнцыяльнага героя пісьменніка хаваецца не ў законах светабудовы, а ў запозненым прасвятленні, што імгненне прайшло і страчана навікі: "Ужо колькі разоў я спазніўся, колькі! І яшчэ раз спазніўся. Цягнік мой пайшоў, а я застаўся. Гэта — беспаваротна" [1, с.34]. Страчана імгненне — страчаны час.

Такім чынам, час у Гарэцкага становіцца той мяжой, за якой пачынаецца іншы адлік быцця. Прысуд часу аказаўся неміласэрным і да самога аўтара, яго твораў. Экзістэнцыяльны тэкст "Скарбаў жыщца" ўзмацняе эффект уздзеяння твора на чытача, паглыбляе яго сэнсавую змястоўнасць.

Экзістэнцыяльнасць стала ўнутранай якасцю ўсёй творчасці пісьменніка, найглыбей яна матэрыялізавалася ў "Скарбах жыщца" і вывела гэты твор з рангу звычайнай аўтабіяграфіі (аўтабіяграфіі-жыццёпісання, якая фіксуе працэс выхавання, духоўнага станаўлення асобы).

"Скарбы жыщца" кампазіцыйна складзены з міні-сітуацый, у якіх герой сам-насам з уласнай сутнасцю, з сваім унутраным "я". Невыпадкова сон, галюцынацы, паўдрымота становяцца эмблемай выяўлення экзістэнцыяльнай сутнасці "я"-героя, космасу яго душы. Міні-сітуацыі Гарэцкага надзвычай ёмістыя па прычыне антынамічнасці экзістэнцыяльнага слова, якое ўвасабляе шматлікія семантычныя нюансы, адценні ("Добра прыхавана нямала: залатога смутку багатыя скрыні, самацветнай бяссільнасці доўгія нізкі, бяссэннае распачы буйныя зерні..." [1, с. 17]; "чорнае жыта, чорныя снапы"; "дзверы душы", "пакой жыщца").

Выразная прыкмета экзістэнцыяльнай свядомасці М. Гарэцкага — загадзя ведаць, што апошняя ісціна недасягальная, але тым не менш да яе варта імкнуцца і спасцігаць. На гэтым шляху магчыма шмат памылак, таму так часта сустракаецца ў творах пісьменніка ("Ідуць усе — іду я...", "Скарбы жыщца") брэйгелеўска-метэрлінкаўскі матыў слепаты ("О мой край! О мой край! Бачу я бясконцы спрадвечны шлях у пустым вялікім полі. І — падарожнікаў... Палатняныя хатылі на плячо. Сляпыя вочы. І цёмныя потныя крыжыкі на відных з сарочкі худых грудзёх, там, дзе цямы ад сонца

пасак на целе. Наўкола — жудасна-ціхая пустэляня. А ў ёй — шарпанне ног крок за крокам. Жудасна-марудны крок. Вечнасць. Хада..." [1, с. 18].

Максім Гарэцкі фарміруе ў беларускай прозе экзістэнцыяльны погляд на чалавека і свет, выпрацоўвае арыгінальныя прынцыпы паэтыкі экзістэнцыяльнага тыпу (экстрэмальная сітуацыя, мяжа жыцця — смерці, плынь свядомасці, снабчанні), здольныя найбольш адэкватна адлюстраваць алагічны свет і знявечаную свядомасць.

Літаратура:

1. Гарэцкі, М. Скарбы жыцця / М. Гарэцкі // Польша. — 1993. — №. 2. — С.3 — 34.
2. Гарэцкі, М. Збор твораў: у 4-х т. / М. Гарэцкі — Мінск: Маст. літ., Т. 1, 1984. — 446 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ